

Research Paper

A comparative comparison of Hedonic in the poetry of Akhvan-e-Sales and Al-Bayati

Elika Ashjaee¹ , Habibollah Abbasi^{2*} , Elahe Hagiha³ , Sepideh Sepehri⁴

¹ Ph.D. student of Persian language and literature, Roudhen Branch, Islamic Azad University, Roudhen, Iran. elikaashjaee@yahoo.com

² Professor of Persian language and literature, Kharazmi University, Iran. (corresponding Author), h.abbasi@khu.ac.ir

³ Assistant Professor of Persian Language and Literature, Roudhen Branch, Islamic Azad University, Roudhen, Iran. elahehajiha@gmail.com

⁴ Assistant Professor of Persian Language and Literature, Roudhen Branch, Islamic Azad University, Roudhen, Iran. sepideh.sepehri2363@yahoo.com

10.22080/RJLS.2021.21027.1216

Received:

February 20, 2021

Accepted:

July 7, 2021

Available online:

November 9, 2021

Keywords:

Hedonic, Akhvan Sales, Al-Bayati, Romanticism, Humanism

Abstract

The abstract concept of hedonics (sense of happiness and joy) in the modern world today in the context of humanism (an overall humanistic look) and romanticism (A slightly individualistic look) has always been one of the problems of human mind. Due to the extremism in societies and the expansionist plans of governments in human life, It has evolved in a very tangible way and has made man on it. In order to achieve true happiness, she turns to "backwardness" and "minority". This is important in the leftist and socialist literature of Iran and Iraq, especially the poetry of two contemporary Persian and Arabic poets: Akhavan Sales and Al-Bayati, whose expectations of life were low due to their socialist tendencies, and have become more crystallized. In this paper, we tried to use a descriptive-analytical method based on Brinkman's view. We have explored the concept of hedonics in the poems of these two leftist poets and expressed their attitude towards this abstract concept. Given that both poets were involved in political commonalities which are influenced by the climate of their time, there are similarities between the humanist views. However, their romantic experiences differ from the hedonistic concept, which is a reminder of youthful nostalgia should prevail in the poems of Akhavan Sales, and childhood nostalgia should prevail in the poems of Al-Bayati.

*Corresponding Author: Habibollah Abbasi

Faculty Persian language and Literature,
Kharazmi University, Tehran, Iran

Email: habibabbasi45@yahoo.com
Tel: 09126263665

Extended Abstract

1. Introduction

In literature, especially contemporary poetry, which has been separated from the true understanding of the concept of hedonic due to the difficulties of the modern world, poets have provided a platform to share with the audience the meaning who have experienced of hedonic in their lives. Understanding the concept of hedonics is on two levels: humanist (public face) and romantic (individual face); In other words, hedonic is studied in two general and specific groups. The contemporary Danish theorist Sund Brinkmann in his book *Virtue*, considers the resignation of true happiness to be conditional on "backwardness" and "contentment". In his view, the modern world has forced human beings to become more consumerist and territorially expansionist, and this kind of attitude is increasingly seen among the totalitarian regimes. In the modern world, the concept of happiness is seen in further advancement and achievement, while Brinkman supports the left parties and sees public justice and equality in the virtue of resignation and contentment. In this study, contemporary Persian and Iraqi poetry, which at a particular point in time was more influenced by the literature of the Left Party and whose political position was in line with communist ideas, included Hedonik in the poetry of two poets with the same political opinion, Akhvan Sales and Al-Bayati examined and studied.

2. Research Methodology

In this research, based on Brinkman's theory about the concept of hedonics, which is reflected in the book *"Virtue of Retirement"*, we have adapted the ideas of

two contemporary Persian poets: Akhvan Sales and Arabic: Al-Bayati with Brinkman, and we have analyzed and described this concept or Greek myonization on two levels, humanist and romantic. In other words, the focus of our research is comparative study based on analytical-descriptive method.

3. Research Findings

The humanist vision of the two poets to achieve the hedonic sense and concept at the global level is to establish justice and idealistic equality, and at the level of individual life is accompanied by nostalgia. The Third Brotherhood considers Hedonic in the past period of youth, love and wine, and Al-Bayati in his poems introduces childhood despite all the hardships and problems such as poverty, hunger, political tyranny, etc., full of joy and happiness. Akhvan Sales also finds Khayyami's philosophy as a model for its sense of biological satisfaction and seeks life in the moment and small and insignificant material pleasures.

4. Conclusion

What could be considered for the achievement of the research at first, Akhvan Sales and Al-Bayati believed that in order to find a hedonic sense, one should look for external and hypertextual factors in order to obtain a sense of biological satisfaction; hence, they pursued their political activity in the Left Party to be an effective tool for what they were looking for, but experience has shown that each party, given the passage of time and external and internal factors and ideologies in it over time. Time passes away and reaches the stage of inefficiency. Hence, they lose their ability to create transformation, which is often irrational global thinking and perfectionism. Akhvan

Sales and Al-Bayati, who were staunch supporters of the Left Party, decided to seek Hadonik not on a large scale but within themselves and the small framework of their personal lives, after pragmatic humiliation in this party and the failure of their aspirations. As a result, they realized that happiness did not occur in progress and development, but the metaphor formed in their minds saw happiness and hedonics in regression. For this reason, both poets, in line with Brinkman's theory, were content and introduced a new definition of the hedonic concept in their poems.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Elika Ashjaei is the lead author of the article. Dr. Abbasi is the first supervisor of this thesis and Dr. Hajiha is the second supervisor of the dissertation.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

علمی

مقایسه‌ی تطبیقی مفهوم هِدونیک در شعر اخوان ثالث و البیاتی

الیکا اشجعی^۱ , حبیب‌الله عباسی^{۲*} , الهه حاجیها^۳ , سپیده سپهری^۴

۱ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران. elika.ashjaee@yahoo.com

۲ استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) h.abbasi@khu.ac.ir

۳ استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران. elahehhajiha@gmail.com

۴ استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران. sepideh.sepehri2363@yahoo.com

10.22080/RJLS.2021.21027.1216

چکیده

مفهوم انتزاعی هِدونیک (حس سرخوشی و لذت) در دنیای مدرن امروز پیوسته در دو بستر اومانیزم (خرد جمعی) و رمانتیسم (خرد فردی) از مسائل ذهنی بشر بوده که به سبب افراط‌گرایی موجود در جوامع و برنامه‌ریزی‌های توسعه‌طلبانه‌ی حاکمیت‌ها در زندگی بشری به شیوه‌ای کاملاً محسوس ترقیق یافته و انسان را بر آن داشته است تا برای دستیابی به سعادت حقیقی روی به سوی «واپس‌گرایی» و «اندک‌خواهی» نهد. این مهم در ادبیات چپ‌گرا و سوسیالیستی ایران و عراق به‌ویژه شعر دو شاعر معاصر فارسی و عربی: اخوان ثالث و البیاتی که به دلیل گرایش‌های سوسیالیستی سطح توقعاتشان از زندگی پایین بوده، بیشتر تبلور یافته است. در این جستار کوشیدیم تا با روش تحلیلی - توصیفی و بر اساس دیدگاه برینکمن مفهوم هِدونیک را در اشعار این دو شاعر چپ‌گرا و اکاویم و نگرششان را به این مفهوم انتزاعی بیان نماییم. هر دو شاعر به دلیل گرایش سیاسی خویش، مفهوم هِدونیک را در زندگی بیشتر از دیگر شاعران هم‌عهد خویش حس کرده و برای رضایت‌زیستی، به شیوه‌هایی متفاوت در صدد معنایابی برخاسته‌اند. اگرچه میان نگرش اومانیزمی این دو شباهت‌هایی هست، اما تفاوت تجربه‌های رمانتیستی‌شان از مفهوم هِدونیک موجب شده یادآوری نوستالژی جوانی، در اشعار اخوان ثالث وجه غالب باشد و نوستالژی کودکی، در اشعار البیاتی.

تاریخ دریافت:

۲ اسفند ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:

۱۵ تیر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۱۸ آبان ۱۴۰۰

کلیدواژه‌ها:

هِدونیک، اخوان ثالث، البیاتی، رمانتیسم، اومانیزم

* نویسنده مسؤول: حبیب‌الله عباسی

آدرس: زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

ایمیل: habibabbasi45@yahoo.com
تلفن: 09126263665

خوارزمی، تهران، ایران

۱ مقدمه

۱٫۱ طرح مسأله

قرن بیستم عصر زایش و تداوم جنبش‌های اعتراضی و اندیشه‌های احزاب چپ‌گرا و پرولتاریایی مقابل افراط‌گرایی و تمامیت‌خواهی جناح‌های امپریالیستی و فئودالی بود که قدرت و ثروت را به طبقه و افرادی خاص محدود می‌دانستند و به انحصارگرایی از راه استثمار اکثریت عظیمی دست می‌زدند که همه‌ی نیروهای مولد را در اختیار داشت، (پوپر، ۱۳۸۰: ۵۳۶). حزب‌های سوسیالیستی و چپ‌گرا در خاورمیانه، به ویژه ایران و عراق ضمن جد و جهد برای تحقق اصل مالکیت مشترک، برای بازیابی مفهوم هدونیک^۱ در سطح اجتماعی و عام تلاش می‌کردند و شکست حدودگرایی و حصر تئوری «گذشته‌ی طلایی» و «قدرت قناعت» به مثابه‌ی فضیلت را سرمایه‌ی فعالیت‌های پراگماتیستی خویش قرار می‌دادند. آنان معتقد بودند انسان می‌تواند جایگاه خود را از رهگذر دستیابی گذشته‌ی واقعی یا موهوم پیدا کند و تقیّد به سنت‌های گذشته را موتور حرکت و عامل هویت افراد و امری مهم می‌دانستند که نیازمند بازنگری و بازسازی است [۱].

در مقاله‌ی حاضر مفهوم هدونیک در اشعار اخوان ثالث و البیاتی منطبق با دیدگاه روانشناسی برینکمن^۲ از منظر سیاسی بررسی می‌شود تا تفسیری نو از بازنگری زمان گذشته و حال پیش روی ما قرار دهد. برینکمن نظریه‌پرداز دانمارکی با تأسی از اندیشه‌ی رمانتیستی متفکرانی مانند کی‌یرکه‌گور^۳، شوارتز^۴، ژان ژاک روسو^۵ — که رمانتیسم شبانی و عشق به بدویت را به طور غیر مستقیم از افلاطون گرفته بود (پوپر، ۱۳۸۰: ۵۳۷) — که بر پایه‌ی تکرار و تسلسل بنا نهاده شده، دیدگاه «واپس‌گرایی» را محوری اصلی مفهوم هدونیک

می‌داند و آن را در دو سطح خرد جمعی (اومانیسم) و خرد فردی (رمانتیسم) مورد بررسی و کاوش قرار می‌دهد. در این پژوهش در صدد هستیم با توجه به این که جناح چپ‌گرا بیش از آن که بر بعد هنری شعر تأکید کنند، آن را متعهد و ملتزم به تغییر مسیر جهان و بشریت می‌دانند، ضمن مطالعه و مقایسه‌ی تطبیقی شعر دو چهره‌ی سرآمد از شاعران معاصر فارسی و عربی: اخوان ثالث و البیاتی، سعی کردیم نوع مواجهه‌ی هر یک از این دو شاعر را با دنیای زیستی‌شان تبیین کنیم و هم چنین کیفیت نگاه هر یک از آن‌ها به مفهوم انتزاعی هدونیک را در اشعارشان نشان دهیم.

۱٫۲ پیشینه‌ی پژوهش

درباره‌ی شعر و اندیشه‌های مهدی اخوان ثالث و عبدالوهاب البیاتی کتاب‌ها، مقالات و رسالات متعددی در ایران و عراق و جهان به زبان‌های مختلف به رشته‌ی تحریر در آمده است که از شمار و احصا بیرون است و به تعبیر شفیعی کدکنی، پیوسته در نشریات مختلف عربی و فارسی مقالات بسیاری در باب این دو و کارهایشان منتشر می‌شود (۱۳۸۰: ۱۸۳). در این جا تنها به آن دسته مقالاتی اشاره می‌کنیم که با موضوع جستار حاضر در پیوند باشند از جمله؛ مقاله‌ی «تحلیل مضامین پایداری اخوان ثالث بر اساس نظریه‌ی عمل پی‌یر بوردیو» منتشر شده در نشریه‌ی *ادبیات دفاع مقدس* نوشته‌ی آرزو پوریزدان پناه کرمانی و رحیم کرمی که تأثیر کودتای ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲ بر نگرش و تفکرات شاعر و انعکاس آن‌ها در اشعار او را در آن بررسی‌ده‌اند و نیز مقاله‌ی «جامعه‌شناسی اشعار مهدی اخوان ثالث» در نشریه‌ی مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه‌ی نگارش زهره دری که درباره‌ی فضای سیاسی حاکم در روزگار او و شکست آرمان‌های ملی به سبب دیکتاتوری وقت نوشته شده است. درباره‌ی البیاتی و اخوان نیز مقالات و

⁴ Schwartz

⁵ Jean- Jacques Rousseau

¹ Hedonic

² Svend Brinkmann

³ Kierkegaard

دغدغه‌های ذهنی آدمی در عصر حاضر پرداخته و دلایل نادیده انگاشتن هویت حقیقی این مفهوم در جهان مدرن را مورد جستجو و بررسی قرار داده است (برینکمن، ۱۳۹۹: ۱۱).

او معتقد است درک آدمی از هدونیک با توجه به مدرنیسم و پست مدرنیسم امروزی، معطوف به نگرش‌های توسعه‌طلبانه و مصرف‌گرایی بی‌حد و حصری است که در سیاست با شکل‌گیری احزاب امپریالیسمی و فئودالی و نیز وقوع جنگ‌های داخلی و خارجی و رقابت‌هایی انتخاباتی و در زندگی فردی انسان‌ها به گونه‌های متفاوت مصرف‌گرایی نمودی بارز یافته است.

برینکمن هدونیک را در ایده‌آل‌گرایی و کشف تجربیات نوین از سوی انسان‌هایی می‌داند که ترغیب‌کننده‌ی او به سوی جلو و پیشرفت هستند. او شعار اندیشه‌های سرمایه‌داری را در تمامیت‌خواهی می‌داند و معتقد است ما در حال حاضر با استعاره‌های مفهومی‌ای مانند «هدونیک جلوگرد است»، «هدونیک پیشروی است»، و «بهتر بیشتر است»، مواجه هستیم. به نظر می‌رسد این نوع نگرش از سوی پیروان امپریالیسم، جنبه‌ی تراژیکی از زندگی انسان را به نمایش می‌گذارد؛ زیرا «وقتی یک بار به آن چیزی که شوقش را داشته‌ایم، دست پیدا می‌کنیم، برای مان عادی می‌شود و جذابیت اش زود از بین می‌رود. سپس شوق رسیدن به چیز دیگری پیدا می‌کنیم و این جستجوی بی‌پایان خوشبختی تنها وقتی به پایان می‌رسد که بمیریم» (برینکمن، ۱۳۹۹: ۱۷). چارچوب سیاسی زیان‌دهی افراط‌گرایی و توسعه‌طلبانه که مخصوص حاکمیت توتالیتراریسم است، باعث ناپایداری جامعه، مصرف‌گرایی هر چه بیشتر، پدیدارشدن آنارشیزم و تقسیم قدرت در سطحی محدود می‌شود که به صورت وسواس‌گونه و به دور از هر گونه توقفی سعی در توسعه‌طلبی دارد. او همانند شوارتز و دیگر محققان انسان‌شناس، هری والکارت^۱ «کمتر را بیشتر می‌انگارد.» و این نحوه‌ی اندیشگانی

متعددی نگاشته شده که تنها از این میان مقاله‌ی فرهاد رجبی با عنوان «دغدغه‌های اجتماعی شعر عبدالوهاب البیاتی و مهدی اخوان ثالث» که از ملتزم بودن اخوان و البیاتی به مسائل جامعه‌ی خویش اعم از دیکتاتوری سیاسی، فقر، مبارزه برای رهایی و... بیشتر بحث شده به موضوع جستار حاضر نزدیک است.

۱/۳ شیوه‌ی پژوهش و قلمرو آن

در این جستار مفهوم انتزاعی هدونیک (حس سرخوشی و لذت) مهدی اخوان ثالث و عبدالوهاب البیاتی را در دو بستر اومانیزم (خرد جمعی) و رمانتیسم (خرد فردی) با روش تحلیلی-توصیفی و رویکرد سیاسی سوند برینکمن کاویدیم که از اندیشمندان ستاینده‌ی تفکرات احزاب چپ‌گرا و ملتزم است و نظریاتش در زمینه‌ی سیاست و زندگی انفرادی انسان‌ها بسیار مهم و بایسته‌ی تأمل در دنیای مدرن است و در کتاب *فضیلت کناره گرفتن (هنر خویش‌تنداری در عصر افراط)* انعکاس یافته است. در این پژوهش نمونه‌هایی از شعر دو تن از شاعران معاصر چپ‌گرا و سوسیالیست ایرانی و عراقی: اخوان ثالث و البیاتی را با آراء برینکمن تطبیق دادیم و مصادیق مفهوم انتزاعی هدونیک را در دو نگرش اومانیزستی و رمانتیستی تحلیل و توصیف کردیم.

۲ مفهوم هدونیک در شعر معاصر فارسی و عربی

۲/۱ ماهیت هدونیک

سوند برینکمن، پژوهشگر و استاد دانشگاه آل‌بورگ دانمارک است که تألیفاتی درباره‌ی بهترزیست انسان و با هدف خودیآوری نگاشته است. سه گانه‌ی *محکم بایست، ایستگاه‌ها و فضیلت کناره‌گیری (هنر خویش‌تنداری در عصر افراط)* از آثار مهم او به شمار می‌آیند. برینکمن در کتاب *فضیلت کناره‌گیری* به مفهوم انتزاعی هدونیک، یکی از

¹ Harry Walcott

مطرح می‌کند. او با استناد به نظر سقراط، میل انسان به دستیابی و پیش‌روی را به مثابه‌ی بشکوه‌ی آب سوراخی می‌داند که به هر میزان درون آن آب ریخته شود، گنجایش آب بیشتری پیدا می‌کند (همان: ۷۹)؛ بنابر این او هدونیک را در نگاه به گذشته و در میان پیشینیان می‌جوید [۲].

۲٫۲ جریان شعر سوسیالیستی

با افول رمانتیسم که دبستان فکری و شعری شاعران معاصر به شمار می‌رفت، شعر سوسیالیستی به صورت پراگماتیست و با جدیت از سوی طرفداران آن در جهان رواج پیدا کرده و بعضاً به مخاطبان تزریق می‌شد؛ زیرا وقوع جنگ‌های جهانی درد و رنج را از سطح «منیت» به «ماییت» کشاند و سبب طغیانی جهانی گشت. تراژدی انفرادی رمانتیستی تبدیل به حزن و اندوه اجتماعی شد که افراد را برای تغییر و دگرذیسی به فعالیت و مبارزه فرا می‌خواند. دردمندی انسان معاصر، شاعر رمانتیست طبیعت‌گرا و عاشق را که در عالم شعور شهودی سیر می‌کرد شرمسار کرده و از او شاعری مسؤولیت‌گرا و ملتزم برابر جامعه و مردم ساخت و محتوای شعر معاصر را رویاروی با موج عظیم «واقع‌گرایی اشتراکی» نمود (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۳: ۸۸).

ادبیات سوسیالیستی با تکیه بر مبانی اومانیزم سعی در برجسته کردن انسان زمینی داشت و جنبه‌ی متافیزیکی او را نادیده گرفته به مانند طریق آگزیستانسیالیسم انسان را تشویق به خودباوری می‌کرد. تمرکز ادبیات سوسیالیستی بر قوه تعقل و اراده‌ی آدمی بود. آن گونه که آگزیستانس‌ها به هستانیت نوع بشر اهمیت می‌دادند و به آن اهتمام می‌ورزیدند، سوسیال‌ها نیز وجود و اصالت آدمی را برای ایجاد تغییر و رسیدن به اهداف آرمانی ارجمند می‌دانستند. انسان‌گرایی اومانیزستی شعر را از طبیعت که بنا بر گفته‌ی ژان ژاک روسو غریزه‌ی فطری آدمی است به سوی تمدن و مدنیته کشاند

را منطبق با اهداف چپ‌گرا می‌داند که مخالف حاکمیت طبقاتی است و به کردار آنان بر این باور است که نظم جهان آفاقی، در یک دست بودن و هماهنگی همه‌ی ملت‌ها با یکدیگر و نفی ثروت‌اندوزی است. برینکمن با استناد به اصطلاح «دولت‌های رقابتی» که توسط فیلیپ کرنی^۱ مطرح گشت، دنیای مدرن را دنیایی رقابتی توصیف می‌کند و رویکردی انتقادی به آن دارد؛ زیرا برای رقابت هیچ گاه پایانی قابل تصور نیست و اصلاحاتی که در این زمینه صورت می‌گیرد افسار گسیخته است. در سطح زندگی فردی نیز نرسیدن به مطلوبات و آرمان‌های زیستی، فرد را دچار اضطراب، یأس، ناامیدی و پوچ‌گرایی می‌کند. برینکمن این دوران را به تبعیت از سایر پژوهشگران «دوران آنتروپوسین» می‌نامد که خطر انسان در تخریب طبیعت از حوادث طبیعی سیل، زلزله، آتشفشان و غیره بیشتر است (همان: ۲۱). «اصلی‌ترین خطراتی که بشریت را تهدید می‌کرد روزگاری از نیروهای طبیعت برمی‌خاست؛ اما امروزه از خودش نشات می‌گیرد، خود ما علت مشکلاتمان هستیم و به همین خاطر هم این مشکلات تنها در سطح جوامعی که آن‌ها را پدید آورده‌اند قابل حل و فصل است» (همان: ۲۹-۳۰).

برینکمن راه حل دستیابی به هدونیک حقیقی در زندگی را در نفی تکثرگرایی، عدم توسعه‌طلبی در اراضی: خویش‌تنداری سیاسی، پرهیزگاری و قناعت اقتصادی که در میان سیاستمداران و فلاسفه‌ی یونان با نام «میونکسیا»^۲ شناخته می‌شود، مبارزه با آپارتاید اقتصادی و رهایی همگان در سپهر عمومی عدالت‌خواهی مادی و معنوی و نگاه واپس‌گرایانه به تاریخ، سنت و هویت‌های سرزمینی می‌داند؛ از این روی، مخاطب را به تفکرات رمانتیستی تشویق کرده، هم رأی و موافق با مانیفست احزاب چپ‌گرا و سوسیالیستی استعاره‌های مفهومی‌ای مانند «خوشبختی در پشت سر ما قرار دارد»، «هدونیک عقب‌گرد است.» و «کمتر بیشتر است.»

² Meionexia

¹ Philip Cerny

معتقد بود. اخوان با تجربه‌ی تلخ زندان‌های مکرر و تبعید به کاشان نوع نگرش زیستی خود را تغییر داد و شعر را ابزار روایی اتفاقات سیاسی ایران کرد و نتیجه‌ی آن اشعاری مانند «کتیبه»، «زمستان»، «چاووشی»، «قصه‌ی شهر سنگستان» و... شد. نگاه اخوان به مسائل و مشکلات مردم زمانه‌اش و گذار او از دبستان رمانتیسم به دانشگاه اومانیسم و اگزستانسیالیسم علاوه بر روایت‌گرایی، پنهان شده در اساطیر ایرانی و نمادهاست. به دیگر سخن میدان بازی او برای بیان دردهای مشترک آدمیان انتخاب نوستالژی اساطیری، یادآوری تاریخ، نمادها و بیان آرکاییک بود. او منیت فرا اجتماعی در شعر معاصر را بالاتر از منیت شخصی و اجتماعی می‌دانست و آن را به سان ابر باران زای آفاقی می‌دید: «ابری است کوچک که بر محله‌ای یا شهری می‌بارد یا ابری است چون هفت اقیانوس بر خاسته که بر کران تا کران، بر بی‌کرانه‌ی افق‌ها دامن گسترده است و بر هفت اقلیم می‌بارد» (اخوان ثالث، ۱۳۹۱: ۱۲۲). تعبیر او از منیت فرا اجتماعی «من عالی بشری» است که با گذشت زمان نمی‌میرد؛ بل شعله‌هایش زنده و فروزان‌تر از پیش باقی می‌ماند. به واقع اخوان تأثیر پذیرفته‌ی فلسفه‌ی سوسیالیست‌ها، «جهان شمولی سخن» را امری مهم می‌پنداشت و به آن تأکید می‌کرد: «هر چه دایره‌ی شمول خطاب و سخن وسیع‌تر و امر خطاب عزیزتر و ارجمندتر باشد البته سخن نیز والاتر و شریف‌تر است» (اخوان ثالث، ۱۳۹۱: ۱۲۱).

۲،۲،۲ عبدالوهاب البیاتی

روی‌گردانی شاعران و نویسندگان معاصر عرب از رمانتیسم، منتج از عوامل و اتفاقاتی مانند جنگ جهانی اول و دوم و پیامد فقر سراسری، تراژدی فلسطین و انقلاب ۱۹۵۲ مصر بود که جملگی واقع‌گرایی اشتراکی و کوه موج تغییرات اساسی در شعر و ادبیات عرب معاصر محسوب می‌شدند. همچنین توجه شاعران معاصر عرب به ادبیات

که فیلسوفانی مانند توماس هابز^۱ آن را برای سرکوب غرایز غارنشینی بدوی بشر و بقای او الزامی می‌دانستند (برخمان، ۱۳۹۹: ۵۹-۶۳). فلسفه‌ی شعر و ادبیات سوسیالیستی، فلسفه‌ی پروتاگوراسی است که انسان را معیار همه چیز در نظر می‌گرفت (شمیسا، ۱۳۹۳: ۳۳)؛ از این رو در بر گیرنده‌ی مفاهیم درامی انسان معاصر است. «شاعران امروز به جای سخن گفتن از طبیعت و گل‌ها و غروب و برکه‌ها، بیشتر تمایل دارند که از زندگی شهری سخن بگویند، و اگر از روستا سخن بگویند، بیشتر به وصف فقر و بدبختی‌ای که در آن جا هست می‌پردازند» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۳: ۹۰). این نوع از ادبیات به پیروی از گوتته^۲ آلمانی رمانتیسم را «بیماری روح» می‌داند (جعفری جزه، ۱۳۷۷: ۲۴). با این حال به صورت کامل منقطع از مفاهیم رمانتیستی نبوده و سکوی پرتابی برای شاعران سوسیالیستی به شمار می‌آید؛ زیرا در بیشتر مواقع شاعران معاصر در میدان رمانتیستی طبع آزمایی کرده، خویشان را یافته‌اند و سپس به کمال و تعالی اجتماعی رسیده‌اند. نمی‌توان انکار کرد که پایه‌ی بیشتر آثار هنری خصوصاً شعر معاصر، افکار رمانتیکی است. سوسیالیست‌ها با وجود مخالفت با سبک رمانتیسم که آثار شاعران معاصر را بدل به آثاری ملی‌گرا می‌کرد به شدت به نفی آن می‌پرداختند و آن را به چالش می‌کشاندند؛ به هر حال، شعر معاصر خلق شده توسط فعالان چپ‌گرا از مفاهیم رمانتیکی تهی نبوده و جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است.

۲،۲،۱ اخوان ثالث

کوه موج جنبش ۲۸ مرداد سال ۳۲ و پیامدهای پس از آن همان واقع‌گرایی اشتراکی میان مردم و شاعران معاصر بود که محتوای اشعار معاصر فارسی را به سمت و سوی انسان‌گرایی رهنمون می‌ساخت. اخوان ثالث نیز متأثر از چنین کوه موجی شعر سوسیالیستی را برتر از بیان عواطف رمانتیکی می‌دید و به التزام شاعر نسبت به جامعه‌ی خویش

² Goethe

¹ Thomas Habbes

حاکمیت نوری السعید، حبس و تبعید، هفت سال اقامت و زندگی در شوروی و سفر به ایران و آگاهی از کودتای ۲۸ مرداد سال ۳۲، جملگی اتفاقات با اهمیت زندگی البیاتی برای فعالیت در يك حزب سوسیالیستی بودند.

آن چه شعر البیاتی را تبدیل به شعر سوسیالیستی-آفاقی کرد، کدگذاری‌های شخصی او به وسیله‌ی نمادها و سمبل‌ها و نقاب‌ها در اشعارش بود که ابزاری برای بیان عوالم درونی شاعر معاصر عراقی محسوب می‌شد. زمین بازی البیاتی برای ارائه‌ی جهانی و شکل‌دهی منیت فرا اجتماعی به پیروی از الیوت و سیتول نمادها بودند. او از شاعران دیگری مانند مایاکوفسکی، آراگون^۳، پل الوار^۴ و... تأثیر پذیرفته است. البیاتی هم نظر با پاسترناک^۵ رمانتیسم را محتوای شعر طبقه‌ی متوسط می‌دانست (بدوی، ۱۳۹۸: ۳۴۲). او شعری را که حلول یافته در مسائل جامعه و آشفتگی‌های آن باشد، ارزشمند و ارجح می‌دید.

۳ تحلیل مفهوم هدونیک در اشعار اخوان ثالث و البیاتی

۳٫۱ نگاه اخوان ثالث به مفهوم هدونیک

مفهوم هدونیک در اشعار اخوان ثالث در دو مجرای هدونیک اومانیسیمی و هدونیک رمانتیسمی نمایان است. هدونیک اومانیسیتی فرای حس لذت و خوشبختی فردی، در بستر جامعه و میان تک تک افراد جامعه به صورت گروهی دیده می‌شود و آبشخور آن رضایت از حاکمیت و نهادهای اجتماعی است. وجود حکومت‌های توتالیتر این حس را در سطح جامعه کم‌رنگ و یا بی‌رنگ می‌کند و تفکر انقلابی را برای گذار و جهش از اوضاع موجود شکل می‌دهد.

انگلیس و آشنایی با آثار تی اس الیوت^۱ و سیتول^۲ نقطه‌ی عطفی در دگردیسی اندیشه‌ای برای آفرینش ادبیات سوسیالیستی میان شاعران و نویسندگان عرب معاصر بود. نقطه‌ی آغازین این تحولات ابتدا در مصر و بعد از آن در عراق و در میان شاعرانی مانند بدرشاکر السیاب و البیاتی تبلور یافت. تمایل و رغبت ادبیات سوسیالیستی و فلسفه‌ی مارکسیستی «تعبیری بود از نیاز مبرم جامعه به اصلاحات سیاسی؛ زیرا احزاب سیاسی سخت نومید شده بودند و نسبت به دوران انحطاط و فساد، چه در دربار و چه در زندگی مردم، خشمگین بودند» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۳: ۸۸).

البیاتی به مانند هم‌حزبی‌های روشنفکر خویش، دریچه‌ی رمانتیسم را ناکارآمد دانسته و آن را فاقد پتانسیل لازم برای ایجاد دگرگونی اجتماعی می‌دید؛ به همین روی تعهد و مسؤلیت را نشئت گرفته از اراده‌ی آدمی برای ساخت و یا دگردیسی می‌دانست. او ویرانگری ارادی را اصلی مهم، مؤثر و سازنده‌ی تغییر و یا اصلاح نظام‌های سیاسی دیکتاتوری جوامع معرفی می‌کرد که ابزار آن شعر و ادبیات ملت‌هاست. به دیگر سخن او عکس نظر هسیودوس فیلسوف که تغییر و تحول تاریخی را نه ارادی، بلکه با جبر سرنوشت همراه و آن را امری اجتناب ناپذیر می‌دید (پوپر، ۱۳۸۰: ۳۳-۳۴)، خلق برگ زرین تاریخ را اختیاری می‌دانست و بر ادبیات و شعر سوسیالیستی تأکید داشت. اگرچه او فعالیت در حزب چپ‌گرا را رد می‌کرد: «من با هرگونه حرکت پیشروی که در جهان باشد هم دل و هم رأیم و نمی‌توانم در یک حزب فعالیت داشته باشم» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۳: ۱۸۴). عبدالوهاب البیاتی یکی از شاعران تأثیرگذار معاصر عرب است که «عموماً او را متعهدترین شاعر عرب و پیشوای جریان واقع‌گرایی جامعه‌گرایانه می‌شمارند» (بدوی، ۱۳۹۸: ۳۴۱). تمایلات انسان‌گرایانه و شوق برای رشد و پیشرفت عراق، مبارزات و نقد او از

⁴ Paul Eluard

⁵ Pasternak

¹ T.s Eliot

² Sitwell

³ Aragon

با آن هستند و با مفهوم عزت نفس و آزادگی، انس و الفتی ندارند و در برابر آنان، گرگ‌ها قرار دارند که نماد افراد قانع با عزت نفسند که جور حاکمیت را بر نمی‌تابند و به مبارزات خویش برای رسیدن به رهایی ادامه می‌دهند.

شناخت اخوان از مفهوم هدونیک بیشتر اوقات در زمان اکنون شکل می‌گیرد و به تمامی جنبه‌ی زمینی و ماتریالیستی دارد. او در شعر «این است حقیقت...» ذهنیت خود از مفهوم هدونیک را چنین تبیین می‌کند: «تنها زنی و عشقی و شعری و شرابی / و دست دهد زاویه‌ای، وصلی و خوابی / این است و جز این نیست دگر حاصل هستی / هر چند که این نیز بود نقش بر آبی / باقی همه دیدیم که رنج است و عذابست / افکنده به رخسار دگرگونه نقابی / این است حقیقت، دگر افسانه‌ی محض است / هر چند که هر روز به درآید کتابی / ای نص حقیقت، دگر افسانه نخوانم / سیراب تو را ره نزند موج سرابی...» (اخوان ثالث، ۱۳۷۹: ۹۳). در اصل می‌توان نوعی فلسفه‌ی خیامی (خوش‌باشی خیامی) را در شعر او مشاهده کرد. اخوانی را که از رهگذر زبان آرکائیک، نوستالژی خویش را به صراحت در اشعارش گنجانده، می‌توان نمادی از «کهف رمانتیکی» دانست. او ذهنیت خود از هدونیک را در استعاره‌ی «خوشبختی، عقب‌گرد است.» ابراز می‌دارد، اما خود با زبان روشن، مراقبت از زمان اکنون و غنیمت شمردنش را در اندیشه‌ی شاعرانه‌ی خویش بیان می‌کند. اندیشه‌های سوسیالیستی همواره با فلسفه‌ی ماتریالیستی (ماده‌گرایی) همراه بوده است و پیروان آنان نیز با این نوع نگرش کاملاً آشنا هستند. شناختی که اخوان از هدونیک در ذهن خویش تجسم می‌بخشد پرهیزگاری مادی است. درک او از خوشبختی و لذت زندگی با بهره‌مندی از کمترین مادیات رفاهی انسان میسر است و آن را مطلوب می‌داند: «نیز باری، اختیاری چار دیواری، / سایبان امن و آسایش. / مأمَن مردادها

فلسفه‌ی تشکیل احزاب چپ مبارزه با فقر بود، اما اخوان در نگاه اجتماعی خود به مفهوم هدونیک اومانستی «تفکر فقر و آزادگی به دور از تعلقات مادی» را نشانه‌ی خوشبختی جامعه می‌دانست که مطابق با نظریه‌ی برینکمن است. برای نمونه می‌توان از شعر «سگ‌ها و گرگ‌ها» نام برد و اندیشه‌ی قناعت و اقتصاد مادی توأم با آزادگی و عزت نفس را در شعر جست. طرح شعر برگرفته از اندیشه‌ی شاندر پتوفی^۱ شاعر انقلابی مجارستان است. امید با استفاده از شگرد نقاب دیدگاه سیاسی سوسیالیستی خود را چنین بیان می‌کند: «زمین سرد است و برف آلوده‌تر؛ / هوا تاریک و توفان خشمناک‌ست؛ / کشد-مانند گرگان- باد، زوزه، / ولی ما نیک‌بختان را چه باک‌ست؟» / «کنار مطبخ ارباب، آن جا، / بر آن خاک اره‌های نرم خفتن، / چه لذت بخش و مطبوع‌ست؛ و آن گاه / عزیزم گفتن و جانم شنفتن» / «وزآن‌ته‌مانده‌های سفره خوردن،» / «وگر آنهم نباشد، استخوانی...» / «چه عمر راحتی، دنیای خوبی، / چه ارباب عزیز و مهربانی!» / «ولی شلاق!»... این دیگر بلایی‌ست...» / «بلی، اما تحمل کرد باید؛ / درست است اینکه الحق دردناک‌ست، / ولی ارباب آخر رحمش آید، / ...» / «زمین سرد است و برف آلوده‌تر / هوا تاریک و توفان خشمگین است / کشد -مانند سگ‌ها- باد، زوزه، / زمین و آسمان با ما به کین است.» / «...» / «بنوش ای برف! گلگون شو، بر افروز / که این خون، خون ما بی‌خانمان‌هاست. / که این خون، خون گرگان گرسنه است / که این خون، خون فرزندان صحراست» / «درین سرما، گرسنه، زخم خورده، / دویم آسیمه سر بر برف، چون باد. / ولیکن عزت آزادگی را / نگهبانیم، آزادیم، آزاد» (اخوان ثالث، ۱۳۹۸: ۷۳-۷۷). او در این شعر به توصیف و مقایسه‌ی حس هدونیک پوشالی انسان‌های سست‌عنصرکه تن به زندگی ذلت بار داده‌اند در مقابل انسان‌های آزاده‌ی عصیانگر پرداخته است. سگ‌ها نماد انسان‌های زبون، ظلم‌پذیر و خو گرفته

¹ Petofi Sandor

نشانه‌ی اندک خواهی را می‌شود در شعر «هی، فلانی! زندگی شاید همین باشد؟» مشاهده کرد: «...عقدی خود را فرو می‌خورد،/ چون خمیر شیشه، سوزان جرعه‌ای از شعله و نشتر/ و به دشخواری فرو می‌برد؛/ لقمه‌ی بغضی که قوت غالبش آن بود.../ - «هی، فلانی! شاید همین باشد؟/ یک فریب ساده و کوچک. / آن هم از دست عزیزی که تو دنیا را/ جز برای او و جز با او نمی‌خواهی. / من گمانم زندگی باید همین باشد» (اخوان ثالث، ۱۳۹۰: ۱۵۴-۱۵۵). عباراتی مانند «لقمه‌ی بغض»، «قوت غالب» و «فریب ساده و کوچک» جملگی بیان‌کننده‌ی تفکر اندک‌خواهی و میزان آن در شعر اخوان ثالث هستند؛ گرچه مضمون این شعر شناخت و دریافت هدونیک را در جنبه‌ی حقیقی و خوشنودی قلبی شاعر بیان نمی‌کند و مخاطب و خواننده با رضایتی جبرپذیر و از سر تسلیم با مفهومی پوشالی و کاذب از هدونیک مواجه می‌شود، اما شاعر سعی در تسلای روح خویش، لذت زندگی را در تجربه‌ای کوچک، ساده و جزیی می‌انگارد و سعی می‌کند با تمام مصائب و سختی سپری شده و یا پیش روی پذیرای آن باشد. عناوین شعری اخوان نیز نشانه‌ای دیگر از اندیشه‌ی اندک‌طلبی و قناعت ورزی اوست: «ما را بس»، «شکر یک بوسه»، «خوشا»، «صبحی»، «هی فلانی! زندگی شاید همین باشد؟»، «زندگی را مردم پیشین خورد و پوش و لذت آغوش می‌دیدند...»، «سلام قطره به دریا دل غدیری»، «خوشا اقلیم خوزستان»، «قطعه» و «دو تار سمندری». در این عناوین با نوعی میزان و حدود روبه‌رویم که نگرش عدم توسعه‌طلبی را برایمان آشکار می‌سازد.

از دیدگاه شفیعی کدکنی، اخوان به سبب وجود تناقضات و تضادهای ذاتی و روحیه‌ای، شاعری توانمند بود که «اراده‌ای معطوف به آزادی» را در اشعارش نمایان ساخت. در اصل ویژگی مهم خلق آثار هنری همین تضادها و تناقض‌هاست که اگر به صورت ذاتی ذهن هنرمند و یا شاعر بی‌بهره از آن باشد اصالت اثر هنری مخدوش خواهد شد. به

و تیرها، دی‌ها و آذرها» (اخوان ثالث، ۱۳۹۰: ۱۶۱-۱۶۲).

اخوان بر این باور است که پی‌ریزی پیشینیان او از انتزاعی بودن هدونیک در ساخت‌زیستی ابتدایی است که او در شعر «زندگی را مردم پیشین، خورد و پوش و لذت آغوش می‌دیدند...» بیان می‌کند. در این شعر اخوان در جدالی میان فلسفه زندگی و نهیلیسم دنیوی مخاطب را به تفکر وامی‌دارد و با زبانی طنزگونه که خاصیت و ویژگی بیانی او است به خواننده تلنگر می‌زند تا سطح توقعات خویش از زیستن را تعیین کند: «- «زندگی را مردم پیشین، خورد و پوش و لذت آغوش می‌دیدند...» / - «حلق و دلق و ...» / «گفت آن بر سرش دستار. / ... / نیز باری، اختیاری چارادیواری، / سایبان امن و آسایش. / مأمن مردادها و تیرها، دی‌ها و آذرها. / ورنه سقف زندگی را، این کتیبه‌ی رنج/ سخت بی‌رحمانه سرمشقی است در جانکاه دفترها: / «زر بده، منت بکش، بی‌خانمان هم باش و سرگردان/ کو به کو، برزن به برزن، جانب درها» / ... / راست می‌گویی / که همین پر جاذبه لذات دیرینه‌ست؛ / که ت چراغان می‌کند آفات جاری را. / آری آری...» / ... / تو به فریادم رس، ای مزدشت! / این- نمی‌دانم- چه نادانی‌ست؟ / هر کجا بد می‌روم، بی‌راه می‌گویم، بگویدم. / به درستی آن چه من در این شکسته آینه‌ی ایام می‌بینم / خواب خرگوش و طلسم وحشت و غرقاب حیرانپست» (اخوان ثالث، ۱۳۹۰: ۱۶۰-۱۶۸). اخوان در سرگردانی خویش از مزدشت نماد پیشینیان برای درک و شناخت عمیق از زندگی یاری می‌طلبد. این سوال دغدغه‌ی ذهنی او است که آیا زندگی را باید در حصار و محدودیتی مادی که انسان‌های پیش از او تجربه کرده‌اند دانست یا فرای آن؟ اما در این کشمکش فکری او متمایل به مادی‌گرایی است. در عالم واقع نیز روی آوردن شاعر به شراب نمادی برای لمس هدونیک زیستی حتی برای مدت زمانی اندک است. آن چه برینکمن با نام فضیلت کناره‌گیری و قناعت از آن یاد می‌کند، در شعر اخوان با نشانه و نماد مشخص شده است؛ برای نمونه

شده و نیز موطن او را در بر گرفته است، زمان کودکی را دوره‌ای آکنده از سرخوشی‌ها و لذت‌ها می‌داند و در حسرت بازگشت بدان ناله سر می‌دهد. عناوین شعری «الطفوله»، «قمر الطفوله»، «للربیع و الأطفال»، «أطفال وارسو» و «الطفل و الحمامه» به یکباره بیانگر حسرت و نوستالژی شاعر برای زمان از دست رفته‌ی کودکی‌اند. برای مثال، شعر «سایه‌ی سرگردان»: «با همه‌ی گذشت روزگاران، هم چنان آواز او را می‌شنوم / شادمانی بال گشوده و رنج، در آنگیز چشمانش به هم آمیخته / و عشق من / کودکی خدایی بود که بر خاربنان در گرمگاه، می‌رفت. / روی به سوی آنگیز / آن جا که کشتزارها رنگ باخته است و آنجا که هیچ گامی نهاده نمی‌شود / من و گرمگاه / به سوی آنگیز، / آیا سایه‌های سرگشته را که ترانه‌ها در پی دارد، می‌بینی / رها شده در آن رؤیای نیم رنگ و شبانگهان از خواب برخاسته / و داستان دوشیزگانی را بازگو می‌کند که مردان را شکار می‌کردند / با آوازهاشان، آن سوی حصار شب‌ها، / یا نه، ایستاده نیست، / بمانند من در گردش است / با گرمگاه / تا در کشتزارهای بی‌آنگیز، بمیرد» (البیاتی، ۱۳۴۸: ۲۸) [۳].

معمولا اغلب اندیشه‌ورزان و فعالان چپ‌گرا همزمان هم گرایش رمانتیسمی دارند و هم گرایش اگزیستانسیالیسمی. آن‌ها با حافظه‌ی تاریخی خود گوی گذشته را در دست گرفته و برای دگردیسی و ایجاد تغییرات به سمت جلو در حرکت‌اند. به بیان دیگر، با در نظر گرفتن گذشته که آن را عصر طلایی خود و حضور مستحکم نگرش‌های اومانیستی می‌دانند، سعی در تغییر زمان آینده به رنگ قدیم را دارند؛ از این روی بازیگران دو صحنه‌ی گذشته و آینده به شمار می‌روند و تنها در حال نمی‌زیند. البیاتی در چنین محیط فکری به سرودن شعر «سایه‌ی سرگردان» پرداخته و در آرزوی بازگشت عصر سروری خیالی‌اش: کودکی، رؤیاهایی مبهم می‌بیند. او طفولیت خود را عصر شادمانی می‌داند که در حال حاضر پرواز کرده (سپری شده) و اکنون

دیگر سخن «هر هنرمند بزرگی در مرکز وجودی خود، یک تناقض ناگزیر دارد؛ تناقضی که اگر روزی به ارتفاع یکی از نقیضین منجر شود، کار هنرمند نیز تمام است و دیگر از هنر چیزی جز مهارت‌های آن برایش باقی نخواهد ماند» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۴: ۵۵۰). یکی از از وجوه وجودی تناقض درون ذهن شاعر نگاه و اندیشه‌ی او به مفهوم زمان است. اخوان برای زمان اصالت وجودی قائل نبود و آن را مفهومی تخیلی می‌پنداشت: «من از زمان به هیچ وجه من الوجوه، هیچ گونه مفهومی در ذهنم ندارم. مسأله‌ی پیوستگی مداوم و جاوید، جریان ازلی و ابدی لحظات هستی است. گذشته و آینده‌ی مفهومی‌های قراردادی غیر واقعی و خیالی و نسبی است برای مورخان و منجمان و تقویم نویسان، برای من «حال» است که وجود حقیقی دارد و لاغیر...» (اخوان ثالث، ۱۳۹۱: ۱۶۵). با این حال، اگر اخوان از حال و زندگی اکنون می‌سراید، نوستالژی و غم گذشته نیز دارد و نمی‌توان رد پای آن را در اشعارش نادیده گرفت. او مفهوم هدونیک را در نوستالژی و یاد کرد آن می‌بیند و شعری می‌سراید با نام «سلام قطره به دریا دل غدیری» که در آن از زمان فوت شده و گذشته‌ی عاشقی‌اش می‌گوید: «خوش آن عهدی که بودم رند و جویای می و معشوق / به دیدار حریفان روز و شب با کام و جامی خوش / خوش آن عهدی که عاشق بودم و درگیر و دار شوق / به لبخندی، نگاهی، وعده‌ای، پیکی، پیامی خوش / خوشا باغ نخستین عشق و من نوباغبان، پر سعی / به شیرین نوبر پاسخ گرفتن از سلامی خوش» (اخوان ثالث، ۱۳۹۴: ۱۵۳-۱۵۴).

۳،۲ نگاه البیاتی به مفهوم هدونیک

مفهوم هدونیک در اشعار البیاتی شاعر معاصر عراقی و فعال حزب چپ‌گرا در نگاهی رمانتیک و رجعت پذیر، متبلور در جلوه‌های کودکی است که یادآور زمان از دست رفته و بی‌بازگشت است. البیاتی علی‌رغم فقری که در دوران طفولیت از سوی حاکمیت وقت بر او و خانواده‌اش تحمیل

می‌آورد/ شادی را بر می‌انگیزد/ با سپیده دم، در
بیشه‌ی بلوط./ که کومه‌های مادر میان مه
می‌رقصید/ و حتی سنگ‌ها می‌رقصیدند/ که باران
آمده بود/ با سپیده دم، در بیشه‌ی بلوط./ در
روستای من، کودکان،/ پس از باران، برای زمین ترانه
سر می‌کردند/ و بهار زندگی را به جنبش می‌آورد؛/
با بازوانش در جاده‌ی مهتاب» (البیاتی، ۱۳۴۸: ۶۴-
۶۵) [۵].

البیاتی با تمام مصائبی که در زمان طفولیت
خود با آن رو در روی شده است، هم چنان این
دوران را می‌ستاید و در حسرت بازگشت به آن
است. این شعر نمونه‌ای از نوستالژی‌های به جای
مانده در ذهن شاعر عراقی است. دوران کودکی در
ذهن شاعر از چنان جایگاه و اهمیتی برخوردار
است. یکی از دفاتر شعری او شکوه، کودکان و
زیتون را باد! نام‌داد که در جای جای آن از کودکان،
رنج‌ها و رؤیاهایشان سخن رفته است. آن چه در
نگرش البیاتی نسبت به زمان فوت شده‌ی
خردسالی وجود دارد انطباق دیدگاه او با دیدگاه
برینکمن است. اگرچه قناعت و فقر زندگی شاعر و
خانواده‌اش را احاطه کرده، اما خشنودی و رضایتی
شگفت از زندگی در زمان گذشته در شعر او
احساس می‌شود. تمام عواطف و احساسات شاعر
در روستا و محدودیت‌های جای مانده آن و نیز
قناعت موجب شده تا زندگی ساده و پر از سختی و
مشقت روستا را بر مدرنیته‌ی شهری ترجیح دهد؛
از همین رو عدم انطباق‌پذیری زندگی او با
شهرزیستی در اشعارش دیده می‌شود. البیاتی
سفرهای متعددی خارج از مرزهای کشورش عراق
داشته، اما هیچ‌گاه پذیرنده‌ی مدرنیته‌ی نبوده که
بر تنوع و تکثر فرهنگ‌ها و سرمایه‌داری پایه‌ریزی
شده است. حمایت و هم‌دردی البیاتی از طبقه‌ی
پرولتاریا در شعرهایی مانند «سه سرود برای
کودکان ورشو»، «دفتر فقر و انقلاب» و نیز شعر
«به گابریل پری و کارگران کوچک مارسلیا» پدیدار
است. مثال روشن آن، شعر «اندوه بنفشه‌ها»
است که درباره‌ی کارگران و رنج آنان در جدال با

در رکود و آنگیز رنج به سر می‌برد. شاعر با وجود
تمامی رنج، فقر و استبدادی که در زمان خردسالی
خویش دیده آن را عشق خود و خدای خویش
می‌بیند که قدم‌زنان از روی خاربان درد و سختی
گذر کرده و دیگر بازگشتی برایش متصور نیست و
تنها نشانه‌ی بر جای مانده از آن رؤیاهای شبانگاهی
اوست. می‌توان گفت «سایه‌ی سرگردان» که عنوان
شعری است، در قالب استعاره اشاره به زمان
کودکی شاعر دارد که حال با گذشت زمان،
هستی‌اش محو شده و فقط سایه‌ای از آن باقی
مانده است. در شعر «کوچ» نیز شاعر اعتراف
می‌کند کودکی او در رنج و درد سپری شده و
نشانه‌ی آن را با واژه‌ی «لجن» بیان می‌کند، اما با
وجود دغدغه‌های اجتماعی و سیاسی، اوقات کودکی
نزد او از حلاوتی فراموش‌نشده‌ی برخوردار است و
برای انتقال این مضمون در شعرش عبارت «عید
کودکی» را می‌آورد: «دستمال روزهای عید کودکی در
لجن‌ها/ و آن چه از سینه‌ام بر آن مانده، سترده
نمی‌شود» (البیاتی، ۱۳۴۸: ۶۳) [۴].

نمونه‌ی دیگر، شعر «سرزمین پاک» است که
شاعر در آن پاکی باران را با سرشت زلال و بی‌آلایش
کودکی و سادگی و صافی روستا و سرزمینش پیوند
زده است. در این شعر نیز شاعر از فقری می‌گوید
که کودکان و مردم روستا به آن دچارند، اما کودکانی
که در شعر او می‌زیند هیچ‌گاه امید خود را از دست
نداده، بعد از هر بارانی به ترانه‌خوانی می‌پردازند:
«در روستای من، کودکان/ پس از باران؛ برای زمین
ترانه می‌خواندند/ بهار زندگی را به جنبش می‌آورد/
با بازوانش، روی جاده‌ی مهتاب/ ای قطره‌ی بوی
خوش! ای کمان پرنیان! بر دشت‌های «حمرین»
ای دلفریب من! ای معبود من! شب‌های
اندوهگین زمستان/ و فریاد کودکان رنگ‌پریده‌ی
تو/ در پشت ابرها/ پا برهنه، عریان،/ روزگاران
سراب را به یاد من می‌آورد./ چشم‌های خاموش
پدرم را/ شبخ زنی را/ سیاهپوش/ آن سوی کشتزاران
خاکستر/ و به یاد من آورد سیل‌های گرسنگی را/ آن
گاه که سرگرم نبش خاک بودند/ باران را به یاد من

کوچکی لقمه ادغام شده و نشان دهنده‌ی تفکری علیه حاکمیت امپریالیسمی و سرمایه‌داریست. به دیگر سخن سرمایه‌ی محدود آن‌ها با رضایت همراه بوده و معنای زندگی را با فضیلت کناره‌گیری از توسعه‌طلبی درمی‌یابند. نکته‌ای مهم در اشعار البیاتی مسأله‌ی اروپای شرقی است. نام بردن شهرهایی مانند برلین شرقی و ورشو که شهرهای اروپای شرقی محسوب شده نشان دهنده‌ی اندیشه‌ی دو محوریت و قطبی شدن و نیز تقابل میان دو جنبش جهانی کمونیسم و امپریالیسم است که سبب دو قسم شدن جهان گشته است. بر اساس اندیشه‌های حزب چپ‌گرا که به دنبال «جهان مساوات و یک لونی» هستند، البیاتی نیز هم داستان با این جنبش‌های تفکرانی به سوی انقلاب و تحولی تکراری است؛ حال آن که ماهیت مفهوم انقلاب تنیده با دگرگونی‌هایی فراتر از زمان‌های سپری شده و در راستای تعریف جدیدی است که تا اکنون مردمان یک جامعه آن را تجربه نکرده و شاهد نوآوری‌هایش نبوده‌اند.

۴ نتیجه‌گیری

از آن چه گذشت می‌توان چنین نتیجه گرفت که تحولات شعر معاصر فارسی و عربی در قرن اخیر تابعی است از متغیر آشنایی این دو قوم با اندیشه‌ی غربی و ترجمه‌ی نمونه‌های شعری از زبان‌های اروپایی. از همین رو، تحولات این دو جریان شعری با اندکی تفاوت شبیه هم است. هم شعر جدید عرب و هم شعر جدید فارسی چند مرحله پشت سر گذاشتند. مرحله‌ی نخستین همان دوره‌ی کلاسیک‌هاست که از بطن و در واکنش بدان‌ها نوعی تازه‌ای از شعر به ظهور پیوست، نوعی که از لحاظ شکل و مضمون و از لحاظ اسلوب دارای تعارض‌ها و تضادهایی بود. ویژگی عمده‌ی این نوع شعر فرمانروایی عواطف و احساسات فردی است؛ مثل شوق مبهم و تمایل به معصومیت دوران کودکی و آرزوهای دست نیافتنی. السیاب در آثار نخستین خویش تحت تأثیر این جریان قرار داشت، اما به دلیل پیوستن به حزب کمونیست در دو دهه

مرگ نوشته شده است، استمراری به دور از خستگی: «هزاران هزار که سخت می‌کوشند/ مرگ پروانه به رؤیاهایشان نمی‌گذرد/ و اندوه بنفشه‌ها/ یا بادبانی شعله‌ور/ در زیر مهتاب سبز،/ در شبی تابستانی/ یا ماجرای عشق آن که دیوانه‌وار عاشق کابوسی است./ هزاران هزار که سخت می‌کوشند/ برهنه‌اند/ پاره پاره/ هزاران هزار که سفینه می‌سازند از برای رؤیا زدگان/ هزاران هزار که دستمالی می‌دوزند برای دل‌داده‌ای/ هزاران هزار که می‌گیرند،/ می‌خوانند،/ عذاب می‌کشند/ در گوشه‌های زمین، در ذوب آهنی یا معدنی؛/ قرص خورشید را مزه مزه می‌کنند تا از مرگ ناگزیر/ بگریزند/ آنان می‌خندند از ته دل‌هاشان/ آنان می‌خندند/ آنان دلباخته‌اند/ نه به سان آن که دیوانه‌وار عاشق کابوسی است،/ زیر مهتاب سبز در شبی تابستانی/ هزاران هزار که می‌گیرند/ می‌خوانند/ عذاب می‌کشند/ در رؤیای خورشید شبانه‌ی لقمه‌ای!» (البیاتی «شیروانلو، ۱۳۹۷: ۱۰۳-۱۰۴» [۶]. در این شعر امید و ناامیدی با یکدیگر گره خورده‌اند. کارگرانی که به فکر سیرکردن خودشان و گذران زندگی هستند، مرگ در نزدیکی آن‌هاست و از آن می‌گریزند. به شدت در تلاش و کار به سر می‌برند و با وجود گریه و عذاب، خندیدن را از یاد نمی‌برند. تکراری که در این شعر مشاهده می‌شود به نوعی ما را به یاد تکاپوی بی‌وقفه‌ی «سیزیف» و امیدواری او برای نتیجه‌ی مطلوب می‌اندازد. البته سیزیف البیاتی در تکرار برای رسیدن به گذشته است و هستند اندیشمندی‌مانند کی‌یرکه‌گور که تکرار را ستایش کرده و آن را نمودی از شجاعت انسانی می‌دانسته‌اند (برینکمن، ۱۳۹۹: ۱۰۳). «خورشید» و «شعله‌ور» واژه‌هایی هستند که نماد و نشانه‌ای از امید را برایمان تداعی می‌کنند. قناعت و خویش‌تنداری که برینکمن به آن معتقد است در بند آخر شعر: «زیر مهتاب در شبی تابستانی/ هزاران هزار که می‌گیرند/ می‌خوانند/ عذاب می‌کشند/ در رؤیای خورشید شبانه‌ی لقمه‌ای!» برجسته و مشخص است. برای آنان لقمه‌ای نان به مثابه خورشید است. عظمت خورشید که سرمایه‌ای مهم شناخته می‌شود با

۵ یادداشت‌ها:

[۱]. با توجه به مطالعاتی که در زمینه‌ی گذشتگی طلایی و نوستالژی داشته‌ام برداشت خود از مطالعه‌ی این را کتاب ذکر کرده‌ام.

[۲]. با توجه به آن چه که درباره‌ی نظریه‌ی سوند برینکمن مطرح گردید، ایراداتی نیز بر نظریه‌ی او وارد است: یک دست‌ساز و هماهنگی مورد ستایش برینکمن که مانیفست اصلی فعالان حزب چپ‌گراست مبتنی بر آزادی بی‌قید و شرط جهانی است که علاوه بر آنارشیسم، خود وجهی از استبدادگری را می‌آفریند. گسترش و وسعت آزادی افسار گسیخته که در آرزوی جهان شمولی آن هستند، تفسیری از پیش روی بی‌چون و چراست و آن چه که با عنوان اتوپای انسانی شناخته می‌شود، در اصل منتهی بر توتالیتاریسم و تمامیت‌خواهی است؛ حال آن که مبارزات چپ‌گرایان با سردمداران امپریالیستی بر سر همین تمامیت‌خواهی بشری است. گر چه برابری اقتصادی که یکی دیگر از تفکرات اومانستی چپ‌گرایان است قابل تحسین است اما به واقع در عرصه‌ی سیاست «فضیلت کناره‌گیری» در حد شعاری آرمان‌خواهانه بیش نیست.

[۳]. «ما زلت أسمعها تغنی رغم آماد الزمان / فرحی المجنح والکآبه فی غدیر عیونها يتألقان / و هوای کان / طفلاً إلهياً علی الأشواک یحبو فی الهجیر / صوب الغدیر / حیث الحقول الشاحبات، و حیث لا قدم تسیر / أنا و الهجیر / صوب الغدیر / أتری الظلال الهائمات وراءه وَعَتِ الغناء؟ / فاسترسلت فی شبه حلم، واستفاقت للمساء / تروی أحادیث الصبیات اللواتی کُن یصطدن الرجال / بغنائهن وراء أسوار اللیال / أم لا تزال / مثلی تسیر / هی والهجیر / لتموت فی صمت الحقول بلا غدیر» (البیاتی، ۱۹۹۰: ۱۸۵).

[۴]. «مندیل أعیاد الطفوله فی الوحول / وعلیه من رتتی شیء لن یحول،...» (البیاتی، ۱۹۹۰: ۲۳۶).

بعد به جریان واقع‌گرایی اشتراکی پیوست. اخوان نیز همانند البیاتی بعد از تجربه‌ی جریان کلاسیک و تا حدودی رمانتیسم به دلیل گرایش‌های سوسیالیستی به توصیف فقر و بدبختی‌های طبقه‌ی فرودست جامعه می‌پردازد. هر دو شاعر همانند یک انسان سیاسی و اجتماعی دست به نگارش می‌زنند و بعد از عبور از تجربه‌ی رمانتیسم به سمت واقع‌گرایی اشتراکی حرکت می‌کنند و در پی آن از صراحت و خطاب مستقیم و اسلوب تقریری کلاسیک‌ها می‌پرهیزند ضمن آگاهی از مسؤولیت‌های اجتماعی و سیاسی خویش می‌کوشند بینش شخصی و موقعیت فردی خود را با بهره‌گیری از تصاویر شعری از رهگذر استخدام عناصر درامی و روایی در شعر ثبت کنند و شعرهای ماندگاری با پیام‌های فلسفی، اخلاقی، اجتماعی و سیاسی غیر صریح خلق کنند و برای همه‌ی اعصار به یادگار گذارند.

با توجه به نظریه‌ی برینکمن مبنی بر تأثیر اندیشه‌های سوسیالیستی در تغییر و تحولات جهانی و تعیین جایگاه تفکرات سوسیالیسم در ایجاد امنیت و بقای مردم جهان و بررسی نمونه‌هایی از اشعار اخوان ثالث و البیاتی بر اساس این نظریه دریافتیم که دیدگاه اخوان سبب به مفهوم هدونیک بیشتر در غنیمت و دریافت زمان حال متبلور است و نیز در فلسفه‌ی ماده‌گرایی و نیز از رهگذر نوستالژی نیم‌نگاهی در دوران سپری شده‌ی جوانی دارد؛ حال آن که دیدگاه البیاتی از مفهوم هدونیک به صورت گسترده بر دوران کودکی متمرکز است. بر اساس تعالیم مکاتب سوسیالیستی، شناخت هر دو شاعر معاصر از انتزاعی بودن هدونیک رویارویی با استعاره‌هایی است مانند: «خوشبختی پشت سر قرار دارد.» و یا «هدونیک عقب‌گرد است.» و این برداشت‌های ذهنی ریشه در آرزومندی و اشتیاق انسان برای شروعی دوباره در زندگی است.

[۶]. «الملايين التي تكدح لا تحلم في الموت فراشه/ و بأحزان البنفسج/ أو شرع يتوهج/ تحت ضوء القمر الأخضر في ليله صيف/ أو غراميات مجنون بطيف/ الملايين التي تكدح/ تعرى/ تتمزق/ الملايين التي تصنع للحالم زورق/ الملايين التي تصنع منديلا لمغرم/ الملايين التي تبكي/ تُغنى/ تتألم/ في زوايا الأرض، في مصنع صُلب أو بمنجم/ إنها تمضغ قرص الشمس من موت محتم/ إنها تضحك من أعماقها/ تضحك/ تغرم/ لا كما يغرم مجنون بطيف/ تحت ضوء القمر الأخضر في ليله صيف/ الملايين التي تبكي/ تغنى/ تتألم/ تحت شمس الليل باللحمه تحلم» (البياتي، ۱۹۹۰: ۲۶۱-۲۶۲).

[۵]. «و في قریتی، كان أطفالنا/ يغنون للأرض غبّ المطر/ و كان الربيع يهز الحياه/ بساعده في دروب القمر/ أيا قطره من عبير/ و يا وترأ من حرير/ على سفح «حمرین» یا فتنتی/ و معبودتی!/ لیالی الشتاء الحزین/ و صیحات أطفالک الشاحبین/ وراء السحاب/ حفاه، عراه/ تذکرنی بعهود السراب/ بعین أبی المطفأه/ بطیف امرأه/ مجلله بالسواد/ وراء حقول الرماد/ تذکرنی بسیول الجیاع/ وهم ینبشون التراب/ تذکرنی بالمطر/ یثیر الفرح/ مع الفجر، فی غابه السنديان/ فترقص أکواخنا فی الضباب/ و یرقص حتی الحجر/ لوقع المطر/ مع الفجر، فی غابه السنديان/ و فی قریتی، كان أطفالنا/ يغنون للأرض غبّ المطر/ و كان الربيع يهز الحياه/ بساعده في دروب القمر» (البياتي، ۱۹۹۰: ۲۳۷-۲۳۸).

۶ منابع و مأخذ

بدوی، محمد مصطفی. (۱۳۹۸). **درآمدی انتقادی بر شعر معاصر عربی**. ترجمه‌ی رحیم کوشش. چاپ اول. تهران: سبزان.

برخمان، روتخر. (۱۳۹۹). **تاریخ امید بخش نوع بشر**. ترجمه‌ی میرجواد سید حسینی و سکینه تقی‌زاده. چاپ اول. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه

برینکمن، سوند. (۱۳۹۹). **فضیلت کناره‌گیری؛ هنر خویش‌تنداری**. ترجمه‌ی محمد ملاعباسی. چاپ اول. تهران: ترجمان علوم انسانی.

پوپر، کارل. (۱۳۸۰). **جامعه‌ی باز و دشمنان آن**. ترجمه‌ی عزت‌اله فولادوند. چاپ سوم. تهران: خوارزمی.

پوریزدان‌پناه کرمانی، آرزو و رحیم کرمی. (۱۳۹۷). «تحلیل مضامین پایداری اخوان ثالث بر اساس نظریه‌ی عمل پی‌یر بوردیو». **فصلنامه‌ی ادبیات دفاع مقدس**. شماره‌ی ۳. صص ۴۷-۶۴. پاییز و زمستان ۱۳۹۷.

جعفری جزه، مسعود. (۱۳۷۷). «میراث رمانتیسیم». **فصلنامه‌ی هنر**. شماره‌ی ۳۷. صص ۲۹-۲۰. پاییز ۱۳۷۷.

اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۷۹). **ارغنون**. چاپ یازدهم. تهران: انتشارات مروارید.

اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۹۱). **از این اوستا**. تهران: زمستان.

اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۹۴). **ترا ای کهن بوم و بر دوست دارم**. چاپ دوازدهم. تهران: انتشارات زمستان.

اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۹۸). **زمستان**. چاپ سی و سوم. تهران: انتشارات زمستان.

اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۹۰). **سه کتاب (در حیات کوچک پاییز در زندان، زندگی می‌گوید: اما باید زیست... دوزخ، اما سرد)**. چاپ بانزدهم. تهران: انتشارات زمستان.

البیاتی، عبدالوهاب. (۱۳۴۸). **آوازه‌های سندباد**. محمدرضا شفیعی کدکنی. بی‌چاپ. تهران: پیک ایران.

البیاتی، عبدالوهاب. (۱۹۹۰). **دیوان عبدالوهاب البیاتی (۲ جلد)**. بیروت: دارالعودة.

شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۹۴). **با چراغ و آینه (در جستجوی ریشه‌های تحول شعر معاصر ایران)**. چاپ پنجم. تهران: سخن.

شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۹۳). **شعر معاصر عرب**. چاپ سوم. تهران: سخن.

شمیسا، سیروس. (۱۳۹۳). **مکتب‌های ادبی**. چاپ پنجم. تهران: نشر قطره.

شیروانلو، فیروز. (۱۳۹۷). **شعر جهان عرب**. چاپ اول. تهران: روزبهان.

دری، زهره. (۱۳۹۵). «جامعه‌شناسی در اشعار مهدی اخوان ثالث». **مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه**. شماره‌ی ۱/۴. صص ۱۷۷-۱۹۰. زمستان ۱۳۹۵.

رجبی، فرهاد. (۱۳۹۰). «دغدغه‌های اجتماعی شعر عبدالوهاب البیاتی و مهدی اخوان ثالث». **زبان و ادبیات عربی**. شماره‌ی ۴. صص ۴۷-۷۶. بهار و تابستان ۱۳۹۰.